

بررسی داستانهای نویخته شده برای کودکان

• مهدی محمدی

دولتی^(۱)، خصوصی^(۲) و بین‌المللی^(۳)، کتابهای داستانی شناسایی شد، و اطلاعات آنها در برگه‌های فهرست‌نویسی نوشته شدند. این فهرست‌ها پس از مقابله با فهرستهای مراکز ویژه، مثل کتابخانه ملی، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، شورای کتاب کودک، کتابخانه حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی، کتابخانه دفتر ادبیات و ایشار جانبازان و مستضعفان و کتابخانه حسینیه ارشاد اسلامی تکمیل شدند که دربرگیرنده کتابهای داستانی مستقل و داستانهای کوتاه چاپ شده در مجموعه داستانها بود. براین اساس شمار این داستانها در جدول شماره ۱ (تعداد داستانها)

تعداد کل داستانها	داستان کوتاه	%	کتاب داستانی	%
۱۹۹	۱۳۷	۶۰٫۴	۷۲	۳۰٫۶

در مجموع ۱۹۹ داستان در قالب ۱۲۱ عنوان کتاب بررسی شدند. سپس برای اطلاع از شناسنامه کتاب، خواندن سطر به سطر و ارزیابی داستانها برگه‌های ارزیابی تهیه شد و اطلاعات

وقتی در سال ۱۳۶۷ به عنوان دانشجوی رشته علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی وارد دانشگاه تبریز شدم پس از حضور در کلاس درس ادبیات کودکان و نوجوانان بیش از پیش به گذشته بدون کتاب خود تأسف خوردم. زیرا برای اولین بار بود که با نام پدر ادبیات کودکان و نوجوانان جهان و نیز پیشگامان این رشته در کشور عزیزمان آشنا می‌شدم.

تدریس در دانشگاه از سال ۱۳۷۳، اقتضای شغلی و خواسته‌های درونی، دست به دست هم دادند و مشتاق شدم که موضوع پایان‌نامه تحصیلی خودم را در این زمینه انتخاب کنم. تا هم گذشته‌ام را جبران کرده باشم و هم در زمانی که نبود چنین پژوهشهایی در عرصه ادبیات کودکان و نوجوانان آشکارا و محسوس است خدمتی هرچند ناچیز در این باره انجام داده باشم.

برای نیل به این هدف ابتدا با استفاده از کتاب شناسی‌های گوناگون اسم از ملی^(۴)، عمومی^(۵)، اختصاصی^(۶) و کتاب شناسی‌های برگزیده منتشر شده از سوی سازمانهای

جنگ ایران و عراق ودکان و نوجوانان

مفاهیمی چون جنگ، قتل، کشتار و ...، عدم حضور زنان در عرصه های نبرد که البته به معنای نفی ایثارها و حماسه های زنان کشورمان در طول هشت سال دفاع مقدس در پشت جبهه ها نیست.

در نگاهی دیگر به این آثار و باتوجه به اینکه کتابهای کودکان باید از نظر نگارشی و تصویری در سطوح عالی باشند متأسفانه فقط ۳٪ از این آثار مستقیماً زیر نظر ویراستار تهیه شده بودند (یعنی نام ویراستار در صفحه عنوان کتاب قید شده بود)، که نشان می دهد ناشران ما هنوز به وجود ویراستاران منجرب به عنوان ارکان مهم و اصلی انتشار کتب باور نداشته اند و ضرورت آن را چندان احساس نمی کنند. این وضعیت درباره کتابهای تصویری نیز بدین گونه بود به طوری که فقط ۲۰٪/۸ کتابها مصور بودند.

هرچند که با استناد بر نظریه ای علمی که معتقد است هرچه طفل بزرگتر شود نیازش به وجود تصاویر در کتاب و به ویژه کتابهای داستانی کمتر می شود آن را موجه به حساب می آوریم. جدول شماره ۳ پراکندگی آثار بررسی شده را از نظر محل نشر نشان می دهد.

خواسته شده و مورد بررسی در این برگه ها نوشته شدند که عبارت بودند از: مؤلف یا مؤلفان، ویراستار، نقاش و دیگر افرادی که به گونه ای در شکل گیری کتاب نقش داشتند. محل نشر، ناشر، تاریخ نشر، شماره صفحات، بها، شماره جلد، نوبت چاپ و صفحات درج داستان. بدین گونه مشخص شد که در به وجود آمدن ۱۹۹ داستان در طول سالهای مختلف ۹۰ نفر از نویسندگان کشورمان شرکت داشتند که در جدول شماره ۲ به تفکیک جنسی آمده است:

جدول شماره ۲ (نویسندگان داستانتها)

نویسندگان	تعداد	%
مرد	۷۰	۷۷
زن	۱۸	۲۰
نام مستعار	۲	۳
جمع کل	۹۰	۱۰۰

جدول فوق کمی حضور زنان نویسنده را در مقایسه با مردان نویسنده در ثبت ادبیات جنگ نشان می دهد که معلول عواملی چون لطیف و ظریف بودن روحیه زنان و عدم سازگاری آن با

جدول شماره ۳ (پراکندگی محل نشر داستانها)

محل نشر	تعداد	%
تهران	۱۰۸	۸۹
شیراز	۱	٪۰۸
قم	۲	۱٫۶
یزد	۱	٪۰۸
مشهد	۱	٪۰۸
بی جا	۸	۶٫۶۱
جمع کل	۱۲۱	٪۱۰۰

جدول فوق نشانگر تمرکز و یا فعالیت بیشتر ناشران تهران در زمینه نشر و پخش کتابهای کودکان و نوجوانان است. البته شاید نشر این کتابها در شهرستانها بیش از آمار به دست داده شده باشد که در این صورت باید آن را نتیجه ضعف ارتباط آنها با مراکز مهم از جمله کتابخانه ملی و ... دانست.

جدول شماره ۴ (ناشران داستانها)

ناشر	تعداد ناشر	تعداد ناشر	تعداد ناشر	تعداد ناشر	تعداد ناشر
انجمن کتاب	۲	پام نور	۲	شایب	۱
امیرکبیر	۸	جهان سو	۱	قلمی	۲
انتشارات مطهری	۱	حوزه اندیشه اسلامی	۱	قلم	۱
انتشارات کوریک	۱	خانه آفتاب	۲	قلم	۱
انجام کتاب	۴	مدرسه فرهنگ اسلامی	۱	گفتمان	۱
اربع	۱	اکبر	۲	کار و هنر	۱
برگ	۲	روش	۲	کامراه	۱
پرنیا	۱	سازمان تبلیغات اسلامی	۱۱	کانون پرورش گویا	۱۳
پناه شید	۱	سپاه پاسداران انقلاب	۲	کانون نشر فرهنگ پهلوان	۱
				کانون دانش آموز	۱
پیام آزادی	۱۷	سروش	۲		

جدول فوق نشان می دهد، پیام آزادی در این زمینه کتابهای بیشتری منتشر کرده و پس از آن کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و سپس حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی در جایگاه دوم و سوم قرار دارند. و با توجه به دولتی بودن هر دوی آنها و استفاده از امکانات دولتی از ناشران دیگر پرونده درخشان تری دارند. به نظر می رسد توجه بیشتر دولت به نیازهای ناشران بخش خصوصی، حمایت از آنها و اعطای تسهیلات لازم به آنها می تواند زمینه فعالیت این ناشران را نیز در

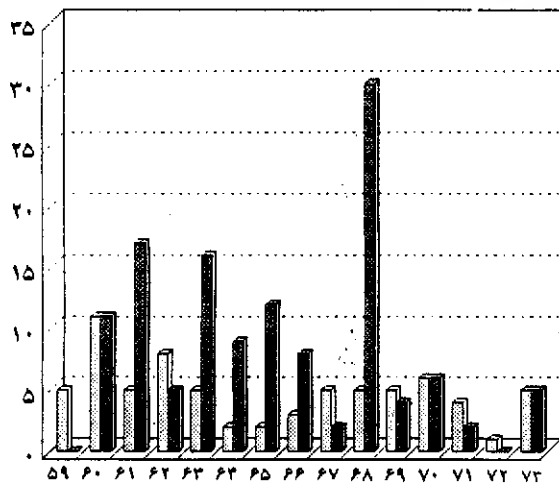
این زمینه گسترده تر کند. فراز و نشیب عوامل سیاسی، اجتماعی و ... هر سال از آغاز انقلاب و آغاز جنگ تا سال ۱۳۷۳ که زمان مورد بررسی است تعداد داستانها را در نوسان بیشتری قرار داده است. جدول شماره ۵ این پراکندگی را در سالهای گوناگون نشان می دهد.

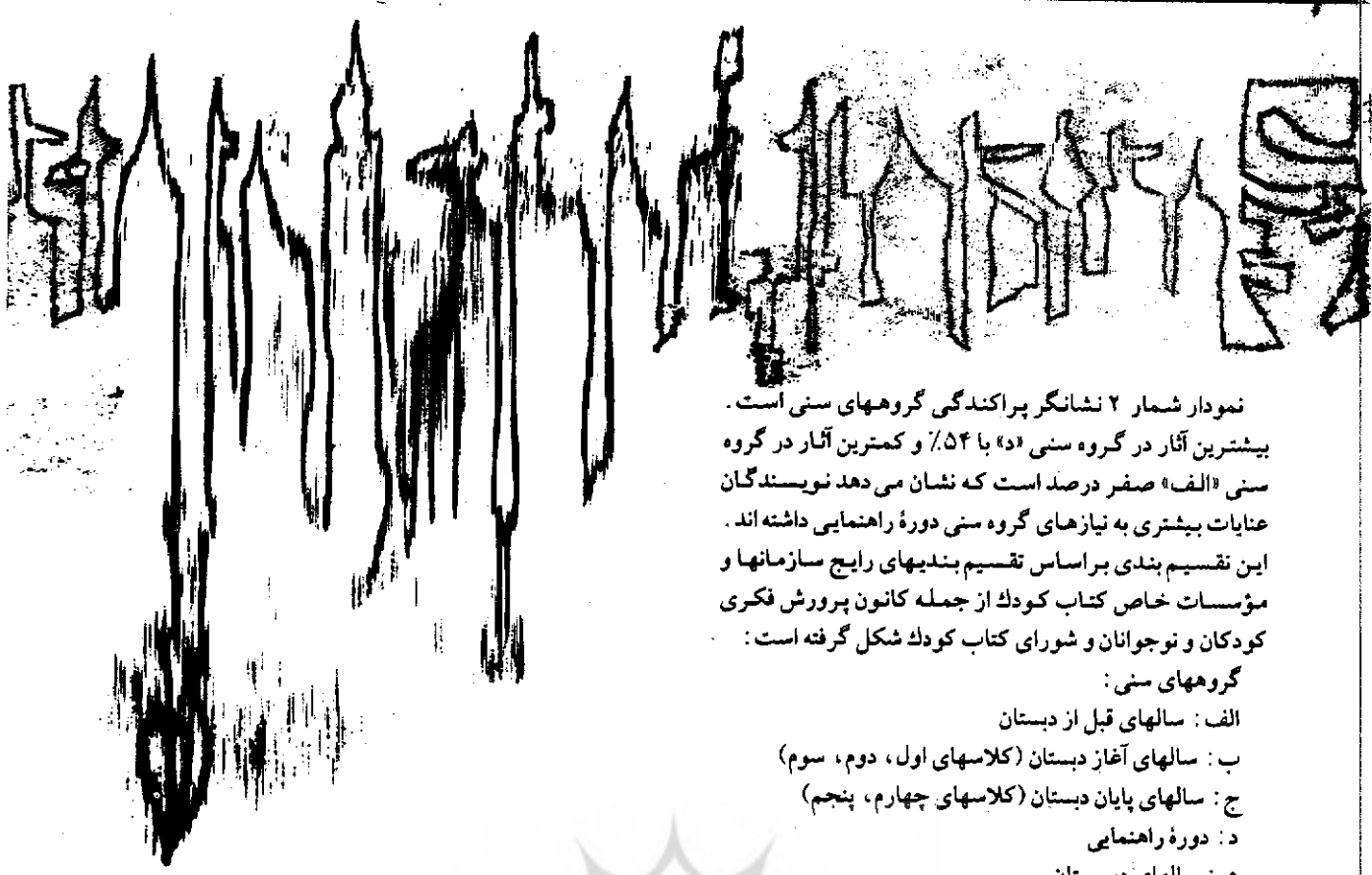
جدول شماره ۵ (پراکندگی داستانها در سالهای مختلف)

سال	تعداد کل	داستان کوتاه	سال	تعداد کل	داستان کوتاه
۵۹	۵	۵	۶۷	۰	۵
۶۰	۲۲	۱۱	۶۸	۱۱	۱۱
۶۱	۲۲	۵	۶۹	۱۷	۵
۶۲	۱۳	۸	۷۰	۵	۸
۶۳	۲۱	۵	۷۱	۱۶	۵
۶۴	۱۱	۲	۷۲	۹	۲
۶۵	۱۴	۲	۷۳	۱۲	۲
۶۶	۱۱	۳	۸	۸	۳

باتوجه به جدول فوق کمترین آثار در سال ۷۲ منتشر شده اند و البته گفتنی است که در سال ۱۳۷۲ کتاب شناسیهای ملی که اصلیتزین و مهمترین منابع معرفی کتاب از سوی مهمترین ارگان (کتابخانه ملی) به شمار می روند منتشر نشدند و سال ۶۸ با حرکتهای بعد از آتش بس و برگشتن نیروهای مبارز از جبهه های جنگ و رویکرد برخی از آنها به فعالیتهای ادبی، و برنامه ریزی مفصل برای ثبت ادبیات مقاومت تقارن یافت.

جدول شماره ۵ در قالب نمودار به شکل نمودار شماره یک است: نمودار شماره ۱ (پراکندگی داستانها در سالهای متفاوت)

نمودار شمار ۲ نشانگر پراکندگی گروههای سنی است. بیشترین آثار در گروه سنی «د» با ۵۴٪ و کمترین آثار در گروه سنی «الف» صفر درصد است که نشان می دهد نویسندگان عتایات بیشتری به نیازهای گروه سنی دوره راهنمایی داشته اند. این تقسیم بندی بر اساس تقسیم بندیهای رایج سازمانها و مؤسسات خاص کتاب کودک از جمله کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان و شورای کتاب کودک شکل گرفته است:

گروههای سنی:

الف: سالهای قبل از دبستان

ب: سالهای آغاز دبستان (کلاسهای اول، دوم، سوم)

ج: سالهای پایان دبستان (کلاسهای چهارم، پنجم)

د: دوره راهنمایی

ه: سالهای دبیرستان

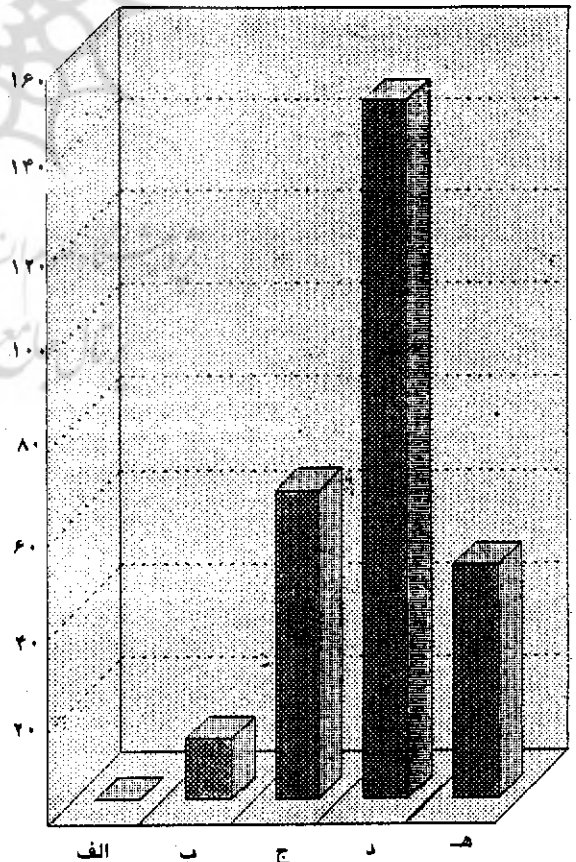
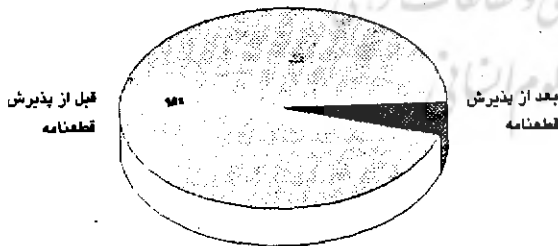
نمودار شماره ۲ مبین این تقسیم بندی و پراکندگی گروههای

سنی داستانهاست:

نمودار شماره ۳ نشان می دهد که بیشترین آثار درباره موضوعات قبل از پذیرش قطعنامه مانند اعزام به جبهه ها، عملیاتها، مجروح شدن، شهادت، بیماران شهرها ... بوده و آثار بعد از پذیرش قطعنامه از جمله آزادی اسیران و بازسازی و ... درصد کمی را به خود اختصاص داده بودند.

نمودار شماره ۳ پراکندگی داستانها از نظر زمانی

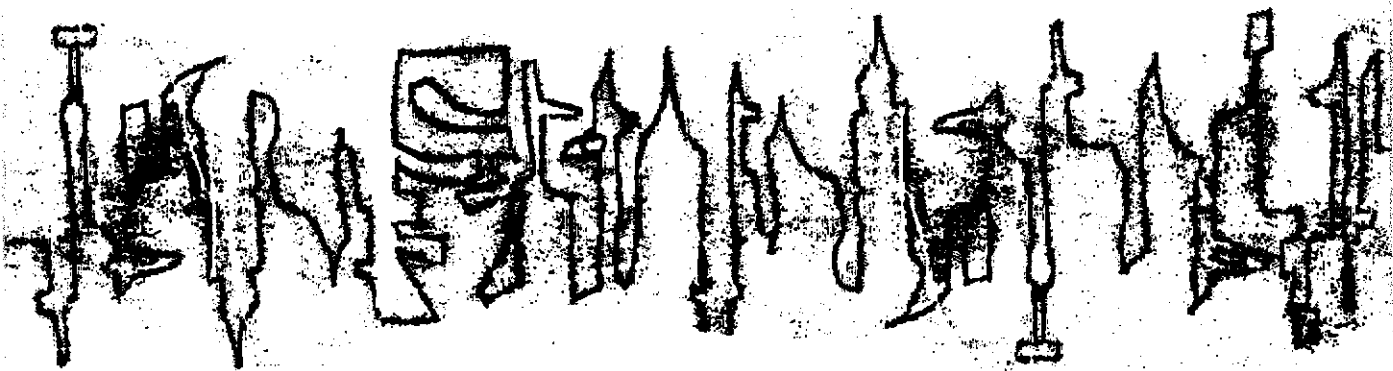
نمودار شماره ۳ (پراکندگی داستانها از نظر زمانی - پیش و پس از پذیرش قطعنامه)

در این بررسی، داستانها از نظر محل اتفاق افتادن ماجرا به پنج گروه تقسیم بندی شده است:

الف - مناطق جنگی: مقصود از مناطق جنگی، بیشتر مناطق مرزی و جبهه های جنگ است. یعنی جایی که نیروها مستقیماً با عراقیها درگیر بودند.

ب - خاک دشمن: منظور داستانهایی اند که در خارج از خاک ایران اتفاق افتاده مانند داستانهایی که درباره اسارت رزمندگان در خاک عراق یا درباره نیروهای شناسایی که به جمع آوری اطلاعات در خاک دشمن می پرداختند.

مورد، سوسنگرد ۳ مورد، شیراز، تبریز، آبادان و میانه هر کدام با یک مورد.

کلیت ارضی ایران به ویژه دیگر شهرهای مرزی در داستانهای جنگ کودکان و نوجوانان تصویر نشده و در این داستانها فقط چند شهر خاص نمود بیشتری داشته اند. استانهای مثل یزد، کرمان، خراسان، شمال، آذربایجان غربی و کردستان به کلی در ادبیات جنگ کودکان و نوجوانان فراموش شده اند.

بیشترین آثار مربوط به محیط روستاها نیز در آثار جعفر ابراهیمی (شاهد) و داود غفارزادگان که از روستاهای اطراف آذربایجان برخاسته اند دیده می شود.

افزون بر اینها نقش عشایر و اقلیتهای مذهبی نیز در این داستانها نادیده گرفته شده است.

یکی دیگر از زمینه های ارزیابی داستانها تقسیم بندی نسبت آنها با جنگ بود که به چهار مقوله زیر تقسیم بندی شده اند.

الف: جنگ کامل: داستانهایی هستند که عمده صحنه های آنها وقایع خود جنگ و عملیاتها بودند. قهرمانان این داستانها نیز رزمندگان بودند. مانند «عقابهای تپه» نوشته محمدرضا بایرامی. ب: درباره جنگ: آثاری که عمدتاً در پشت جبهه، از زبان رزمندگان که خود شاهد جنگ بودند نقل شده و وقایع آنها درباره جنگ بود. مانند «آخرین نگاه از پل خرمشهر» نوشته ناصر مؤذن.

پ: در حاشیه جنگ: آثاری که اگر چه مستقیماً به جنگ نپرداخته اند، به طبع عواقب آن را مانند شهادتها و بیماریها... و شیوه برخورد خانواده ها با این مسائل را نشان می دهند. مانند «موفرفری» نوشته شهلا بارفروش یا «گل باغ آشنایی» نوشته جعفر ابراهیم (شاهد).

ت: پس زمینه جنگ: آثاری که موضوع آنها اصلاً درباره جنگ نبوده، بلکه تأثیراتی کم رنگ از جنگ نیز در آنها دیده می شود. از نمونه این داستانها می توان به داستان «با قلب کوچکم مادر» نوشته امیر مرادحاصل اشاره کرد.

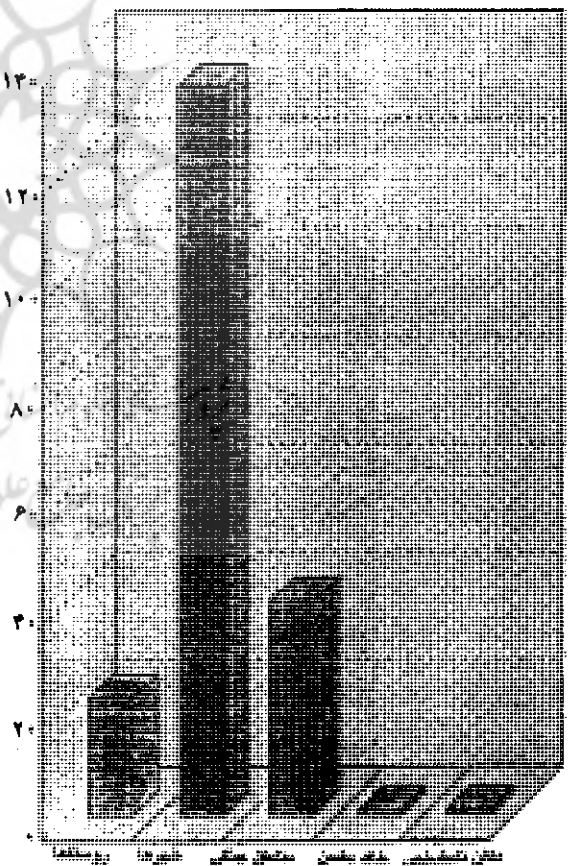
گفتنی است ۷۲٪ آثار در حاشیه جنگ قرار گرفته اند و سهم آثار درباره جنگ ۱۵٪ و آثار جنگ کامل ۸٪ و آثار پس زمینه جنگ ۵٪ بوده. باتوجه به این آمار می توانیم بگوییم که شناخت نویسنده گان ما از جنگ، بیشتر، مطبوعاتی و محدود به اطلاعاتی به دست آمده از روزنامه ها و تصویرهای تلویزیونی بوده است.

ب- روستاها: اعم از روستاهای مرزی و غیرمرزی
ت- شهرها: شهرهایی که مستقیماً در اختیار دشمن بوده اند یا اینکه به نوعی مورد تجاوز و هجوم نیروهای دشمن قرار گرفته اند.

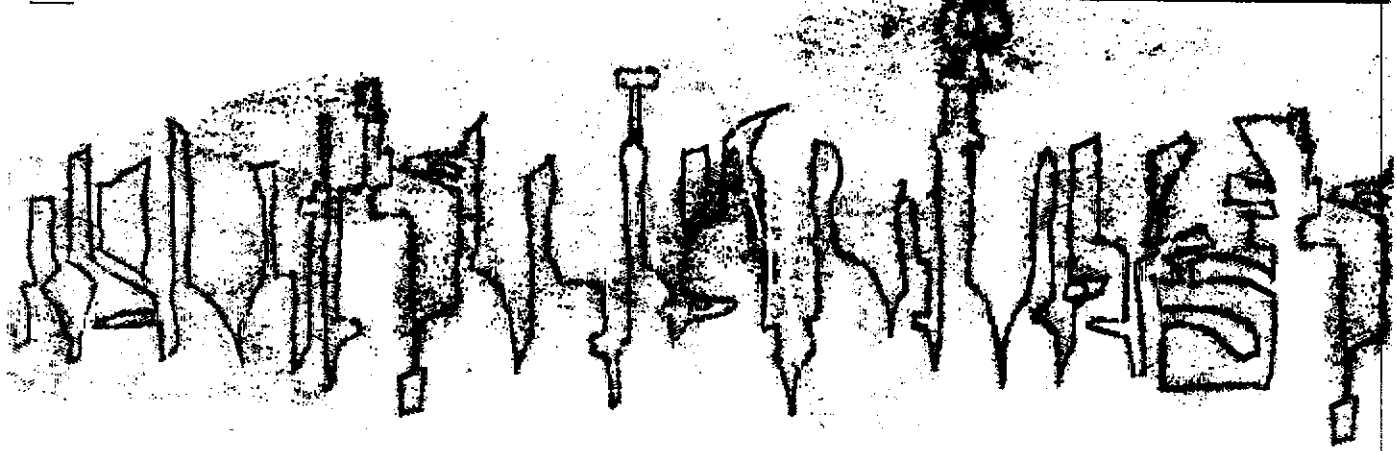
ث- بردن مکان مشخص: داستانهایی که نتوان محل خاصی را بدانها اختصاص داد.

نمودار شماره ۴ پراکندگی داستانها را در مناطق ذکر شده نمایش می دهد

نمودار شماره ۴ (پراکندگی مناطق اتفاق افتادن ماجرای داستانها)

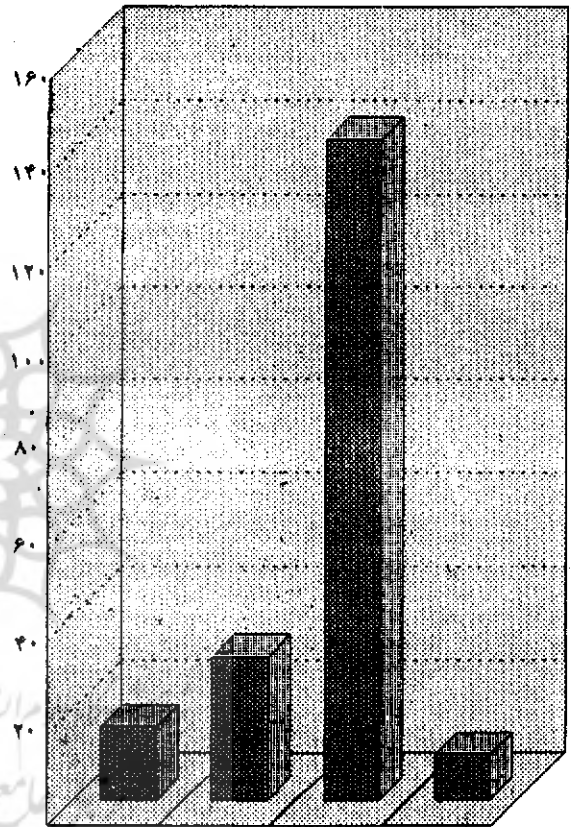

مشخص شدن تمرکز بیش از حد داستانها در مناطق شهری در این بررسی آشکار است. از نظر موقعیت جغرافیایی، شهرهایی که بیشترین آثار را به خود اختصاص داده بودند عبارتند از تهران با ۲۰ مورد، خرمشهر ۱۵ مورد، اهواز ۵ مورد، دزفول ۵

نمودار شماره ۵ نسبت آثار را با جنگ نمایش می دهد.
نمودار شماره ۵ (نسبت داستانها با جنگ)

ردیف	موضوع	تعداد	%
۱	آزادی اسیران	۲	۱/۰۵
۲	آوارگان	۱۱	۵/۵۲
۳	اسارت	۷	۳/۵۱
۴	اعزام به جبهه	۱۱	۵/۵۲
۵	اصالح فردی رزندگان (توبه، مشکلات خط مقدم)	۸	۴/۰۲
۶	بازسازی	۱	۰/۰۵
۷	بمباران شهرها	۳۶	۱۸
۸	شرکت پدر در جنگ	۳	۱/۵۰
۹	تصرف خاک ایران	۵	۲/۵۱
۱۰	حمله هوایی	۱	۰/۰۵
۱۱	دوستی (اص از دوستی رزندگان با بکلیگر با دشمن)	۳	۱/۵۰
۱۲	زندگی معلولان	۳	۱/۵۰
۱۳	شرکت در جبهه	۱۴	۷/۱۳
۱۴	شهادت	۵۵	۲۷/۶
۱۵	عملیات	۲	۱/۰۵
۱۶	فعالیت در پشت جبهه ها	۱	۰/۰۵
۱۷	کمک به جبهه ها	۱۶	۸/۰۴
۱۸	مجروح شدن	۱۳	۶/۵۳
۱۹	مقاومت	۷	۳/۵۱
	جمع کل	۱۹۹	۱۰۰

پس زمینه جنگ مر حاشیه جنگ مر باره جنگ مر جنگ کامل

از موارد مهم داستانهای جنگ، ارزیابی شخصیت پردازی آنها بود. ما شیوه پردازش آنها را در سه گروه خوب، ضعیف، خیلی خوب دسته بندی کرده ایم. جدول شماره ۷ نشانگر این تقسیم بندی است.

جدول شماره ۷ (شخصیت پردازی داستانها)

شخصیت پردازی	تعداد	درصد
خوب	۸۶	۴۳/۲
ضعیف	۸۷	۴۳/۷
خیلی خوب	۲۶	۱۳/۱
جمع کل	۱۹۹	۱۰۰

موضوعات: از نظر موضوعی بالاترین درصد به موضوعاتی چون شهادت، بمباران روستاها و شهرها تعلق داشت. در این باره گفتنی است، جای بسیاری از موضوعات از جمله موج گرفتگی و دیگر عوارض ناشی از آن در زندگی روزمره، ازدواج مجدد خانواده های شهدا بعد از قطع امید از آزادی اسیران، مسائل بعد از دوران نه صلح و نه جنگ و آغاز دوره بازسازی، به ویژه بازسازی مناطق جنگزده، شرکت همه جانبه مردم در این کار و دیگر مشکلات جانبازان در زندگی شخصی و روزمره، وضعیت و مشکلات آموزشی و تربیتی فرزندان شاهد و... در این داستانها خالی است یا اینکه به خوبی در این آثار جلوه گر نشده است. جدول شماره ۶ به خوبی مؤید این ادعا است. جدول شماره ۶ (پراکندگی موضوعات داستانها)

آنچه یاد کردنی است انتخاب غالب شخصیت مذکر از سوی نویسندگان - حتی نویسندگان مونث - است که در این زمینه می توان از آثار و نویسندگان پی آمده نام برد:

است که در آثار برخی نویسندگان همچون حجوانی، محمدرضا کاتب، احمد عربلو، فریدون عموزاده خلیلی دیده می شود. شاید بیش از ۹۰٪ از نویسندگان زاویه دید دانای کل را برای بیان داستانهای خود انتخاب کرده بودند که در جدول شماره ۹ نشان داده شده:

جدول شماره ۹ (زاویه دید داستانها)

زاویه دید	تعداد	درصد
دانای کل	۹۶	۴۸٫۲۴
دانای کل محدود	۱۲	۶٫۰۳
اول شخص مفرد	۸۷	۴۳٫۷
تداعی معانی	۱	۰٫۰۵
تک گویی درونی	۱	۰٫۰۵
مکاتبه ای	۲	۱
جمع کل	۱۹۹	۱۰۰

اکثر نویسندگان، به جنگ نگاهی منطقی داشته اند. به عبارت دیگر اغلب به مسائل جنگ خوشبین بوده اند:

جدول شماره ۱۰ (نگرش نویسندگان داستانها)

نوع نگرش	تعداد	درصد
خوشبین	۱۸۷	۹۳٫۶
بدبین به جنگ	۹	۴٫۵۱
بی طرف	۳	۱٫۵
جمع کل	۱۹۹	۱۰۰

نتیجه گیری:

ورود ایران به دوران سازندگی و آغاز فعالیت‌های تازه برای ثبت ارزشهای انقلاب و دستاوردهای جنگ، ضرورت ارزیابی کارهای انجام شده در این زمینه را دوچندان می کند. این بررسی برای نیل به چنین هدفی تهیه شده است. بدین منظور تعداد ۱۹۹ عنوان داستان متشکل از ۱۲۷ عنوان داستان کوتاه و ۷۲ کتاب داستانی مستقل در قالب ۱۲۱ عنوان کتاب، از ۱۸ نویسنده زن و ۷۰ نفر نویسنده مرد و ۲ نفر با نام مستعار بین سالهای ۱۳۵۹ - ۱۳۷۳ شناسایی و بررسی شده اند.

حضور کم رنگ زنان در عرصه نویسندگی و انتشار بیش از ۹۰٪ داستانهای نوشته شده از تهران مواردی است که در اولین نگاه مشخص می شود. تقسیم بندی مکانهای داستانها به مناطق

داستان «پاره ابرهای خونین» نوشته منصوره شریف زاده، «دو چرخه حمید» نوشته زینب صادقی، «پشت جبهه هم سنگر است» نوشته زهرا رهنورد، «خانه چوب کبریتی» نوشته فروزنده خداجو، «صالح» نوشته محبوبه سحر، «نخل و باران» نوشته مرضیه دانش زاده، «گهواره چوبی» نوشته مریم جمشیدی. برای این اساس حضور کم رنگ دختران در ادبیات جنگ و نقش زنان از جمله کاستیهای این داستانها به شمار می رود.

در بین اسامی به کار گرفته شده، ۱۶۵ عنوان اسم پسر و ۳۳ عنوان اسم دختر مشخص شد. در بین اسامی پسران نامهایی چون احمد، وحید، ایرج، عبدالله، مهدی، حسین، رضا، مصطفی، علی و سعید و در بین اسامی دختران، نامهایی چون لیلا، فاطمه، زهرا بیشترین تعداد را به خود اختصاص داده بودند. از نظر شغلی نیز بیشترین اولویت با محصلان بوده است.

روابط انسانی حاکم بر شخصیت ها نیز از جمله رویکردهای این بررسی است. در داستانهای جنگ، اغلب، نیروهای عراقی، احمق، ترسو، جانی، جنایتکار، بزدل و نیروهای ایرانی شجاع، نترس، مؤمن، مهربان، و باهوش ترسیم شده اند. خواننده از همان سطور اولیه، به تعصبات نویسنده پی می برد و شعاری بودن و سفارشی بودن داستان از همان ابتدا مشخص می شود. شاید با توجه به همین ضعف، بسیاری از منتقدان معتقدند، داستانهای جنگ نوشته شده برای کودکان و نوجوانان، سرد و بی روح هستند و نمی توانند هیچگونه احساسی را در کودکان برانگیزند و تأثیری را در آنها به جا بگذارند.^(۷)

از نظر زبان و بیان خوشبختانه داستانها از راحتی و سلیسی خاصی برخوردار بودند. جدول شماره ۸ نشانگر آن است:

جدول شماره ۸ (زبان و بیان داستانها)

زبان و بیان	تعداد	درصد
ضعیف	۱۳	۶٫۵۳
خوب	۱۶۹	۸۴٫۹
بسیار خوب	۱۷	۸٫۵۴
جمع کل	۱۹۹	۱۰۰

هر قدر از سالهای آغاز جنگ فاصله می گیریم زبان داستانها سلیس تر و روان تر می شوند. زبان و بیان طنز نیز از جمله زبانهای

۴. سازمان بین‌المللی دفاع از حقوق کودکان (کافل). «چشمه: بررسی کتابهای مناسب کودکان و نوجوانان». تهران، ۱۳۷۰.
 ۵. شورای کتاب کودک. «گزارش شورای کتاب کودک». تهران، ۱۳۵۹.
 ۶. طاهری قندهاری، فرزانه؛ طاهری لطفی، شهرزاد؛ طاهری لطفی، میترا. «کتاب‌شناسی توصیفی کتابهای کودکان و نوجوانان: (۱۳۵۷ - ۱۳۷۱)». تهران؛ کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۴.
 ۷. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. «کتابهای مناسب برای کودکان و نوجوانان». تهران، ۱۳۶۳.
 ۸. کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. «کتاب‌شناسی ملی ایران». تهران، ۱۳۶۲.
 ۹. میرصادقی، جمال. «عناصر داستان». تهران: شفا، ۱۳۶۷.
 ۱۰. یونسی، ابراهیم. «هنر داستان‌نویسی». تهران: نگاه، ۱۳۶۹.
- پانویس:

۱. کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران. «کتاب‌شناسی ملی». تهران، ۱۳۶۲.
۲. طاهری قندهاری، فرزانه؛ طاهری لطفی، شهرزاد؛ طاهری لطفی، میترا. «کتاب‌شناسی توصیفی کتابهای کودکان و نوجوانان: (۱۳۵۷ - ۱۳۷۱)». تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۴.
۳. حداد، حسین. «کتاب‌شناسی داستانهای کوتاه و رمان جنگ در ایران». تهران: بنیاد مستضعفان و جانبازان، معاونت فرهنگی؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۲.

۴. کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. «کتابهای مناسب برای کودکان و نوجوانان». تهران، ۱۳۶۲.
۵. شورای کتاب کودک. «گزارش شورای کتاب کودک». تهران، ۱۳۵۹.
۶. سازمان اسلامی بین‌المللی دفاع از حقوق کودکان (کافل). «چشمه: بررسی کتابهای مناسب کودکان و نوجوانان». تهران، ۱۳۷۰.
۷. رضا رهگذر. نقد «سنگر محمود» نوشته منصوره شریف‌زاده. «نگاهی به ادبیات کودکان قبل و بعد از انقلاب، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۶۸، ج ۲، ص ۷۲.

مختلف و تمرکز بیش از حد آنها در شهرها، حکایت از استقرار نویسندگان در شهر و عدم آشنایی آنها با زندگی روستایی داشته و شرکت قلیل نویسندگان برخاسته از محیط روستا را بازگو می‌کند.

گاه، عدم حضور نویسندگان در میدانهای نبرد باعث به وجود آمدن آثاری شده که مشخص است با دیدی مطبوعاتی و متکی به صفحات روزنامه‌ها و صحنه‌های تلویزیون خلق شده‌اند.

محدود شدن مکان اتفاق داستانها در چند شهر خاص و فراموشی سایر مناطق کشور و نیز عدم رویکرد به نقش اقلیتهای مذهبی، عشایر و کردها از دیگر کاستیهای نویسندگان جنگ بوده است.

شخصیت پردازی نادرست نیز باعث به وجود آمدن داستانهای سست، کم‌رمق، و بی‌روح شده است؛ شخصیهایی که اگر ایرانی باشند مؤمن، انقلابی، مخلص، شجاع و نترس هستند و در مقابل اگر عراقی باشند، جانی، جنایتکار، ترسو و بزدل. اصول داستان‌نویسی امروزه به پرهیز جدی از آن تأکید می‌کند.

نثر و سبک نوشتاری روان از نکات قوت داستانها بوده که با پذیرفتن حقانیت ایران در جنگ و نظری خوشبینانه با استفاده از ذهنیت و زاویه دید دانای کل و اول شخص مفرد، نوشته شده‌اند.

توجه به نکات یاد شده، برای خلق آثاری ماندگار در زمینه دفاع مقدس از گامهای اساسی به شمار می‌رود که امید داریم این گامها برداشته شوند.

■ منابع و مآخذ

۱. [پیرین، لارنس]. «تأملی دیگر در باب داستان‌نویسی». ترجمه محسن سلیمانی. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۶۹.
۲. حداد، حسین. «کتاب‌شناسی داستانهای کوتاه و رمان جنگ در ایران». تهران: بنیاد مستضعفان و جانبازان انقلاب اسلامی، معاونت فرهنگی؛ وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، دفتر مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۷۳.
۳. رهگذر، رضا. «نگاهی به ادبیات کودکان قبل و بعد از انقلاب». تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنری، ۱۳۶۸.